

Ольга Харлан

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету, olhakhharlan@ukr.net

АВТОБІОГРАФІЧНО-МЕМУАРНА ТВОРЧІСТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО: ГЕОПОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Термін «геопоетика» все більше входить в літературознавчий обіг. Не так давно вчені відзначали його незвичність та новизну, а в сучасних українських наукових і публіцистичних виданнях його зустрічаємо все частіше. Можна назвати публікації Віри Романишин, Олега Шабля, Тетяни Шевченко, цикл Ю. Андруховича «Геопоетика» з книги «Диявол ховається в сирі». Праці Мечислава Домбровського, Ельжбети Рибіцької, Віри Романишин певною мірою визначають найбільш важливі та актуальні напрями досліджень. У статті «Геопоетика в контексті сучасних літературознавчих досліджень» звертала увагу на особливості формування та функціонування цього явища [5].

Геопоетика вивчає образи географічного простору в індивідуальній творчості, а також локальні тексти, які з'являються в національній культурі як результат освоєння окремих місць, географічного простору і концептуалізації їх образів. Ельжбета Рибіцька називає звернення до геопоетичних студій – топографічним поворотом у літературознавчих дослідженнях. Акцентуючи на проблемі термінології (просторовий поворот (spatial turn) чи топографічний (topographical turn)), схиляється до думки, що більш точним є другий термін, бо «топографічний поворот має виразно більший і привабливіший семантичний потенціал, особливо для літературних досліджень» [4, с. 338]. Водночас, наближеними поняттями вона фіксує наступні: гетеротопія, топотропографія, топонімія, топологія, атопія, утопія, дистопія, атопічний суб'єкт, атопізація.

Твір Богдана Лепкого «Казка мого життя» становить яскравий зразок тексту, в якому наявне особливе бачення топографічного простору. Про сповідальний характер автобіографізму на матеріалі повісті «Казка мого життя» писала професор Ольга Куца, акцентувавши на студіях пам'яті [1]. Зверну увагу на автобіографічно-мемуарну творчість автора під кутом зору геопоетики.

Жанрові особливості твору глибоко аналізуються у названій статті, а Василь Лев у «Передмові» до Нью-Йоркського видання 1967 р. (Наукове товариство імені Шевченка) пише: «Автобіографічні моменти в творчості Богдана Лепкого, людини ніжної і вразливої, глибоких почувань, списані ним віршем і прозою в форму нарисів, рефлексій та ремінісценцій. ... Поет не егоїст, навіть не егоцентрик, а лірик. Тому автобіографічні елементи в творчості Богдана Лепкого – це багатий матеріал до його життя і творчості» [2, с. 10]. До речі, вживаю назву «Казка мого життя» саме за цим виданням.

Важливою є антропоморфізація простору з його локусами, образами, деталями, коли автор просить допомоги йому освіжити пам'ять: «Лани подільські, широкі, хвилясті, як море шумні і як горе сумні, синіми волошками закосичені, багряними маками, ніби каплями крові покроплені, густою стернею в осінню днину наїжені, – допоможіть мені! Поможіть пам'яті моїй, колись так бистрій та кріпкій, а нині негодою життя знесилений!» [2, с. 5/14]. Далі він звертається до «хати на перехрестях доріг», до дерев'яної церковці, «старенької і маленької», що перша чула шепіт молитви, до могил забутих предків, «по ланах і полях подільських порозкидуваних», до могилок, що ледь помітні «на цвинтарях сільських, зберігальниці костий і порохів, рідних мені» [2, с. 6/15]. Твір, що відкриває першу частину спогадів, за настроєм, ліризмом, щемливим сумом єднається зі Стефаниковим «Серцем» і «Моїм словом».

Уже в назвах окремих книг окреслюється географічний простір автор: Крегулець, Зарваниця, Бережани. Однак, зміст засвідчує набагато ширший обсяг топографічних назв, що важливі для Лепкого: Хоростків, Лашківці, Коцюбинці, Поручин, Краснопуща, Жуків, Прага, Львів. Бережани посідають важливе місце і в поезії автора, однак поетичні твори містять загальні описи важливих для нього місць. У поезії «До Бережан» 1933 р. йдеться про місто молодості, в якому приховані «гадки і спомини чудові» [3, с. 345].

Загальна концепція спогадів, що проявилася в поезії, потім буде втілена в прозовому творі, але задум – відчутти особливу красу місць дитинства, юності, молодості – проявився в поетичній сповідальній формі: «Бережани, місто моїх

дитячих і хлоп'ячих літ, найкраще для мене місто в світі» [2, с. 5/240], – так розпочне автор третю частину своєї книги. А наступні два абзаци – це лірична апологія міста, в якому прочитуються сліди його роду по крові та нації. «Чи ви й для других такі гарні – не знаю. Знаю тільки, що хто декілька літ прожив у ваших мурах, не забуває вас ніколи і в думках відвідує вас так радо, як я радо нині відвідати вас хочу» [2, с. 5/240].

Завдяки особливому ставленню до описуваного простору, особливої призми бачення автор спрямовує увагу на просторові локації, що визначають ідентичність наратора: через його погляд художній текст витворює та перетворює національний краєвид у ідеологічне місце, що сприяє формуванню ідентичності. У «Казці мого життя» локацій, пов'язаних із важливими для наратора думками, висновками, планами, досить багато. Частина «У діда» містить описи саду довкола дідового будинку, дороги («біла лента мурованої дороги»), якою з Бережан до Золочева «їздив Маркіян Шашкевич, коли був учеником Бережанської гімназії» [2, с. 9/244], довколишнього пейзажу, що, в першу чергу, вже в дорослого оповідача асоціюється зі зцілюючим простором, адже саме тут маленький хлопчик, якого мучила «фебра», позбувся своєї хвороби. Простір природи переплітається із простором роду: описується велика родина діда – два сини, чотири доньки, а також простір культурний – одна із сестер, Анна, мала хист до живопису, а наймолодша, Дарія, «мала абсолютний слух і незвичайну музичну пам'ять. Почула якусь пісню, сідала до фортепіану й оформлювала її на дві руки, або імпровізувала на тую тему» [2, с. 10/245]; крім цього, особливе захоплення у хлопчика викликала її виконання творів Шопена, Шумана, Бетховена.

Окремим напрямом геопоетичних досліджень можна вважати урбаністичні студії. Яскравий опис Бережан, у якому поєднується різні ракурси – з висоти та з кількох точок міста – визначає особливий простір із ратушею, ринком, церквами, ставом, який стає своєрідним відзеркаленням міста. Львову присвячений у творі невеликий абзаци, але він передає і враження від міста в час першого з ним знайомства, і погляд людини, яка вже побачила багато інших

міст. Прага ж постає через опис великої виставки і поїздок з Андрієм Чайковським, а особливою новинкою для автора стає електричний трамвай.

Важливим питанням геопоетики є також проблема співвідношення простору (місця) і літератури, власне письменника. Кожен письменник пов'язаний з тим чи іншим місцем своїм народженням, перебуванням, зверненням до подій, що там відбувалися, – саме про це йдеться в автобіографічно-мемуарній творчості Б. Лепкого.

Отже, «Казка мого життя» Богдана Лепкого визначає важливі географічні, суспільні, естетичні та духовні координати, без яких формування, становлення та діяльність його як письменника і громадського діяча були б неможливі. Особливий ліризм твору дає можливість відчутти особистісне ставлення наратора до «малої батьківщини», а також з'ясувати значення географічного простору для формування людини.

Список використаної літератури

1. Куца О. Сповідальний автобіографізм Богдана Лепкого (на матеріалі повісті «Казка мого життя»). *Наукові записки ТНПУ: Літературознавство. Випуск 47* / за ред. д. ф. н. М.П. Ткачука. Тернопіль: ТНПУ, 2017. С. 140-153.
2. Лепкий Б. Казка мого життя / передмова В. Лева. Нью-Йорк, 1967. 481 с.
3. Лепкий Б.С. Твори: у 2 т. Т. 1 / авт. передмови Ф. Погребенник. Київ: Наукова думка, 1997. 845 с.
4. Рибіцька Е. Від поетики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях: пер. з польськ. Д. Вирський. *Ейдос*. 2013. №7. С. 337-353.
5. Харлан О.Д. Геопоетика в контексті сучасних літературознавчих досліджень. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 45*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. С. 223-227.